

РАТНИ ПОТЕНЦИЈАЛ

У периоду између два светска рата у војно-стручној и ратно-привредној литератури одомаћио се нов термин и појам — ратни потенцијал,¹⁾ са више варијанти као што су ратни економски потенцијал, индустриски потенцијал, војни потенцијал, привредни потенцијал, морално-политички потенцијал и сл. Њихова употреба је уобичајена приликом процене укупне снаге и моћи једне земље или коалиције држава у условима рата или мира. У сличном односу недовољне одређености налазе се и ефективи. Пошто између њих постоји узајамна веза, потребно је најпре извршити диференцијацију и систематизацију. Ефективи претстављају непосредно расположиво покриће ратних потреба које постоји у миру или за време рата (обим и квалитет стајаће војске, постојеће фабрике оружја и муниције, бродоградилница, ратне резерве опреме и материјала и сл.). Потенцијал означава посредно и непосредно покриће ратних потреба (економски предуслови; обим и структура становништва; врсте, величина и локација индустријских капацитета; саобраћајна мрежа и транспортна средства и др.), што значи да осим ефектива обухвата низ других компонената.²⁾

Развитак војне мисли после Другог светског рата посебно карактеришу пажњу и напор у циљу осветљавања ратног потенцијала као специфичне и комплексне категорије научних дисциплина и области које су у посредној и непосредној вези са њом (економика, политика, стратегија, географија, математика, демографија, социологија и др.). У том погледу настало је неколико радова у Немачкој, Француској, Великој Британији, САД, Белгији, Пољској и СССР који заслужују одговарајућу пажњу.³⁾ Обим и намена овог рада не допу-

1) Етимолошки води порекло од латинске речи *potentia*-ae, што значи сила, снага, политичка моћ, утицај, врховна власт, превласт.

2) Иако је отпочео пре четири деценије, афирмишући ратни потенцијал као нову и веома значајну категорију савремене војне мисли, која у пуној мери одражава карактер и физиономију свеобухватног (тоталног, универзалног) рата на достигнутом ступњу развитка производних снага и продукционих односа, процес детерминације још није завршен и поред многобројних радова из ове области.

3) Детаљније о томе види у следећим радовима:

— *Das deutsche Institut für Wirtschaftsforschung: »Die deutsche Industrie im Kriege 1939—1945«*, izdanje Duncker und Humblot, Berlin, 1954 godina.

штају могућност илустрације ставова њихових аутора, с обзиром на хетерогено гледање на тај проблем, што се великим делом може објаснити различитим друштвено-економским, војно-политичким и осталим условима у свакој појединој земљи. Ради тога, одређивање садржине појма ратног потенцијала претставља и данас питање о коме се расправља. До сада није створена целовита и заокружена теорија ратног потенцијала, из које би могла резултирати адекватна дефиниција. Штавише, и сам избор термина веома је неуједначен. Међутим, ту су уствари у питању варијанте и модулитети једне те исте основне категорије — ратног потенцијала.

Проблем расветљавања садржине ратног потенцијала постављен је на дневни ред у епохи кад су ратови престали да буду само судар и огледање оружаних снага, кад је за победу у рату потребно максимално ангажовање свих моралних и материјалних снага и извора ратујућих земаља. С обзиром на хетерогене ставове у прилажењу овом проблему, као и на чињеницу да је реч о веома сложеној и значајној категорији ратне привреде као науке и савремене војне мисли уопште, неопходна је извесна термилошка систематизација и прецизније дефинисање појма. Ратни потенцијал, у смислу категорије у војној науци, настао је као неминовна последица свеобухватног (тоталног и универзалног) рата. *Ратни потенцијал сачињава укупност мерљивих и немерљивих фактора базе и надградње који одређују снагу и способност државе или коалиције земаља у оружаној борби. Ову способност и снагу не даје једноставан збир, већ дијалектичко јединство тих фактора.*

Свака земља, према својим условима, могућностима и изворима, активира на различит начин и у неједнаком степену основне факторе и елементе ратног потенцијала. Примаран задатак националне или коалиционе стратегије у рату састоји се у целисходном, пропорционалном и хармоничном активирању свих или већег дела фактора и елемената ратног потенцијала, у најбоље могућном прилагођавању датих и постојећих средстава одређеном циљу. Избор фактора и еле-

— Paul Wiel: »Krieg und Wirtschaft«, izdanje Walter de Gruyter & Co, Berlin, — 1938 godina.

— M. Werner: „Оружана снага великих сила“, Немачка — 1950.

— Потпуковник Виљемс, професор Ратне школе белгиске војске: „Ратни потенцијал с једне и друге стране гвоздене завесе“, у часопису „L'armée La Nation“, број 1/1954.

— Др А. Е. Сокол, шеф Одељења за азиске и словенске студије на Станфорд универзитету — Калифорнија: »The Soviets' Potential« у »Military Review«, volume XXXIII, Number 9, децембар 1953.

— Пуковник Albert N. Hickey: »Economic Potential for War«, у »Military Review«, за септембра 1951 године.

— Пуковник Берџе: »Potentiels« у француском часопису »Revue de defence nationale« јул 1954 године.

— Nouveau petit Larousse, Paris — 1953.

— Велика совјетска енциклопедија, Москва — 1955, том XXXIV, на руском.

— Hans Rode: »Deutsch-französische Machfaktoren«, — 1932.

мената који се активирају и степен њиховог интензитета зависи од низа околности, као што су друштвено-економско уређење, физиономија рата, карактеристике противника, величина и интензитет ратног удара и др.

ПРИВРЕДА КАО РАТНО СРЕДСТВО

У оквиру ратног потенцијала привреда заузима веома истакнуто место. Нарочито због напретка технике и индустриске примене научних достигнућа, она је постала средство силе првог реда, средство рата. У стварању опште физиономије оружаних снага,⁴⁾ у обликовању савременог рата,⁵⁾ техника је одиграла нивелишућу улогу. Међутим, с обзиром на то да је човек основни покретач рата, жива сила задржала је све до данас своју пуну вредност, иако је интензитет пораста материјалних средстава употребљивих у ратне сврхе био далеко снажнији, него што је то случај са квантитативним нарастањем армија током друштвено-историског развитка. Некад је на једног војника долазило 5—50 кг ратног материјала (мач, штит, копље, лук и стрела, ~~шклоп~~ и сл.), док данас, у просеку, на једног војника у рату долазе десетине хиљада килограма оружја, муниције, возног парка и осталог веома разноврсног ратног материјала.

У свим ратовима 17 и 18 столећа издаци за ратни материјал износили су једва 11—15% укупних ратних издатака, док је преко 80% апсорбовало издржавање персоналног састава оружаних снага.⁶⁾ Међутим, данас је обрнут случај. Материјални расходи армије су преко четири и више пута већи од личних расхода још за време мира,⁷⁾ док у ратним условима када се троше огромне количине ратног материјала, овај однос постаје далеко оштрији. Преокрет до кога је дошло у том погледу, настао је као неминовна последица развитка

4) Многи видови, родови и службе оружаних снага настали су као непосредна последица развитка технике. То се може закључити чак и из самих назива: ваздухопловство, морнарица, механизована или моторизована пешадија, инжињерија, веза, аутомобилске јединице, хеликоптерске јединице, тенковске јединице, самоходна артиљерија, артиљериско-техничка служба и сл. Просечно смањење бројног стања дивизије са 20.000 на око 10.000 војника, формирање тактичких група као нових форми организације оружане силе и сл. произишли су као последица бурног развитка ратне технике.

5) Велика динамика, снажан интензитет и огромно територијално простирање ратних операција настали су као последица увођења мотора са унутрашњим сагоревањем у армију (аутомобил, тенк, авион, брод, ракета) и опремања оружаних снага оруђима са изванредно великом разорном моћи (барут, кумулативно пуњење, нуклеарна средства и сл.).

6) Kai Scheng Chen: »Aufgaben, Grenzen und Durchführungen der Wehrwirtschaft«, Wilhelm Goldman Verlag, Leipzig — 1938.

7) На пример, предрачун ДСНО за 1957 г. износио је 158,500.000.000 динара. Оваsuma била је распоређена на следећи начин:

лични расходи	30,000.000.000 динара
оперативни расходи	2,820.000.000 динара
материјални расходи	122,680.000.000 динара
расходи за војну привреду	3,000.000.000 динара.

материјалне базе друштва и њеног утицаја на карактер и физиономију савременог рата. Уколико је нека земља на вишем ступњу привредног, а нарочито индустриског развита, ова тенденција је још изразитија.

Интеграција привреде и рата условила је нове категорије у процесу диференцијације општег стања снаге и моћи посматране државе или коалиције земаља. Поседовање или могућност довоза таквих сировина и материјала као што су угаљ, челик, нафта, алуминијум, уран, плутонијум, и сл. пружа, у односу на оног ко у њима оскудева, надмоћност која у условима савременог, свеобухватног, механизованог и дуготрајног рата може добити одлучујући значај. Зависност од спољних извора (увоз, помоћ и сл.) најчешће чини једну државу спутаном силом, а другу приморава у политичком погледу на изванредан правац. Напротив, економска снага омогућује свакој земљи заузимање одређеног, принципијелног става и спровођење конзеквентне спољне и унутрашње политике.

Резерве људских и материјалних снага претстављају основу ратног потенцијала сваке земље. Међутим, треба нагласити ово: може се утврдити могућно максимално бројно стање оперативне армије сваке земље (у просеку 10—15% од укупног бројног стања становништва), могу се проценити производне способности сваке државе или коалиције сила, јер о томе постоји читав низ веродостојних података и метода за њихово израчунавање, али, способност супротстављања тешкоћама може се само наслути.

Ратно-привредна снага земље или коалиције држава мери се отпорношћу њене најслабије тачке. Ако при некој хемиској синтези један елемент постоји само у ограниченој мери, онда се укупна количина финалног артикла равна према њему. Тако на пример, за време Првог светског рата у Немачкој је „производња барута одређивала производњу муниције“.⁸⁾

Све врсте и типови моторних возила зависни су од производње котрљајућих лежајева. У току Другог светског рата Немачка је имала само једну такву фабрику, у Ерфурту. Даномоћним бомбардовањем тог за Немце виталног капацитета Савезници су у великој мери паралисали рад свих осталих творница које су биле укључене у циклус производње моторних возила. Да би отклонили ову слабу тачку свог ратног потенцијала, Немци су сопственим капиталом изградиле фабрику исте врсте на територији Швајцарске, у близини немачке границе. Међутим, и поред тога што је Швајцарска уживала статус неутралне земље, летеће тврђаве САД тукле су и ту фабрику. Тек изградњом подземне творнице котрљајућих лежајева у Немачкој могао је несметано да се одвија процес ратне производње моторних возила за потребе оружаних снага Трећег Рајха.⁹⁾ Зналачки одабрано

⁸⁾ »Reichsarchiv«, sveska IX. Citirano prema: Paul Wiel »Krieg und Wirtschaft«, Berlin — 1938.

⁹⁾ Извештај англоамеричке комисије о учинку стратемске авијације у току Другог светског рата на економски потенцијал Немачке и окупираних земаља Европе.

елиминисање само једног капацитета условило је застој производње ове целокупне индустријске гране. Без познавања слабих тачака ратне производње оцена о стању привредне снаге неке земље или коалиције држава је нереална, а израчунавање мерљивих фактора њеног ратног потенцијала постаје обична игра бројева.

Ратни потенцијал земље или коалиције држава је утолико већи, уколико при избијању рата има више привредних и других снага и средстава које се могу одмах употребити и уколико је краће време потребно за мобилизацију свих важних економских и других извора. Надмоћност се изражава степеном првог, растућег дела кривуље потенцијала.

Могућан развој кривуље потенцијала одлучно утиче на исход рата у целини, као и на поједине његове периоде. Све док не наступе обимнија разарања производних капацитета, док не дође до губитака, односно окупације појединих подручја и не измени се војно-политичка структура рата (приступање или отпадање савезника, односно повећање или смањење непријатељске коалиције), може се рачунати са релативно сталним или изломљеним порастом кривуље. У ратно-привредним претпоставкама може се замислити бескрајно много кривуља потенцијала. Међутим, јасније се могу уочити четири основне варијанте:

1. Нагли пораст у периоду мобилизације привреде, а затим лагано опадање.
2. Спорији пораст у току мобилизације и рата, а затим лагано опадање.
3. Бржи пораст за време мобилизације привреде, а затим нагло опадање.
4. Спорији пораст у периоду мобилизације и рата, а затим нагло опадање.

У примеру под 1 имамо пред собом снажну привреду, која је за случај рата солидно припремљена, брзо се подешава и споро исцрпљује. Пример 2 илуструје такође објективно снажану привреду која је, међутим, слабо припремљена за ратну производњу. У примеру под 3 имамо слабију, али добро припремљену привреду која се може брзо превести на колосек ратне производње, али која се брзо и исцрпљује. Пример 4 приказује слабију привреду која није добро припремљена за производњу ратних артикала. Она се споро подешава и брзо исцрпљује.

Привредне могућности и војна снага земље уско су повезани, нарочито откако је дошло до потпуне интеграције привреде и рата. Данас је то чињеница првог реда са којом се мора увек рачунати приликом оцене карактера и физиономије будућег рата.

Веома је значајно кретање потенцијала једне земље или коалиције држава за време рата. Опште узевши, у периоду мобилизације привреде и за време рата (период тзв. привредне мобилизације и период уходане ратне привреде) треба рачунати са порастом (гледано у целини), чији интензитет у управној сразмери одражава снагу на-

ције или коалиције. Кулминациска тачка потенцијала достиже се у периоду највећег привредног и моралног напрезања. Затим настаје, са већим или мањим поремећајима, опадање кривуље потенцијала, као последица привредног исцрпљења, пошто ратовање претставља специфичан облик материјалне потрошње који апсорбује не само највећи део народног дохотка, већ и знатан део акумулираног друштвеног богатства. Вероватан ток кривуље потенцијала може се предострожношћу повољније подесити за случај рата.¹⁰⁾ У том смислу може се говорити о дубини наоружања, насупротив ширини наоружања, која се испољава из саме оружане силе, односно волумена ефектива.

Количина и време су две основне компоненте кривуље потенцијала које су од подједнаког значаја у процени привредне снаге одређене земље или коалиције држава. У току протеклих ратова доминирао је квантитативан фактор. Међутим, у условима савременог рата дошло је до унутрашњих структуралних промена у корист фактора време, тако да је успостављена пропорција у односу 50 : 50. Основни задатак ратне привреде јесте приближавање потенцијала ефективима. Уколико је то прилагођавање брже, утолико је већа војна снага земље. Притом је квалитет често мање важан од брзине прилагођавања.

ОСНОВНИ ФАКТОРИ РАТНОГ ПОТЕНЦИЈАЛА

Студија ратног потенцијала може се вршити применом метода макро анализе или методом микро анализе. Прва пружа општу слику фактора, оцртава глобални профил потенцијала, док друга врши даље рашчлањивање фактора ратног потенцијала на елементе. Макро анализа упућује на постојање шест основних фактора. То су: демографски фактор — жива сила, економски фактор, географски фактор, војни фактор, фактор време (које одређеној земљи или коалицији држава стоји на располагању ради развијања њене моћи) и морално-политички фактор. Активирање одговарајућих фактора и елемената ратног потенцијала претставља основни стратешки проблем ратоводства сваке земље или коалиције држава. Анализа примарних фактора и већег дела елемената ратног потенцијала упућује нас ближе у методологију процењивања снаге, могућности и способности сваке земље или коалиције држава у претпостављеним ратним условима.

Демографски фактор. Човек је основни покретач рата и његово примарно средство. Ради тога демографски фактор претставља доминантну и изворну компоненту ратног потенцијала. Ратовање или ратна производња не могу се замислити без активног присуства живе силе и њене сврсисходне делатности. Најсавршенији инструмент рата је човечији разум, јер још нема ничега што би му било равно на тех-

¹⁰⁾ Генерал Томас: „Ширина и дубина наоружања“, Немачка — 1937 године.

ничком пољу, без обзира на изванредне резултате и достигнућа науке. Човек је планер ратних операција и њихов реализатор. Међутим, и поред свега тога, право место живе силе у ратном потенцијалу није третирано на исти начин у многобројним земљама савременог света. Према томе да ли дају примат човеку или техници, ратне доктрине је могућно диференцирати, тако да данас постоје протагонисти теорије демографског потенцијала, теорије индустриског потенцијала, теорије научно-технолошког потенцијала и теорије о јединству живе силе и ратне технике.

Укупно бројно стање становништва једне земље или коалиције држава условљава величину њених оружаних снага, која се обично може кретати у размерама 10—15% од укупног броја становника.¹¹⁾ Обим активног становништва условљава и одређује квантитативне показатеље оперативне и производне армије и њихову унутрашњу пропорцију. Анализа структуралног састава старосне пирамиде, нарочито годишта од 16—65 година старости (пре свега са мушке стране пирамиде) пружа драгоцене податке приликом планирања и процене живе силе и њене улоге у рату. Географски размештај становништва постао је такође један од веома значајних показатеља ратних могућности. У ери балистичких и диригованих пројектила, снабдених атомском бојевом главом, којима се са сваке тачке може скоро неометано тући свака друга тачка на земљиној површини, није свеједно да ли се претежан део становништва једне земље или коалиције држава налази у неколико великих градова или је пак у расутом стању. Велика Британија, у којој се 80% становништва налази сконцентрисано у 10 градова, далеко је осетљивија у том погледу него, на пример, Југославија у којој се око 75% становништва налази у великом броју „микро“-насеља, чији положај и величина знатно али и нехотице погодују одбрани у условима ратовања нуклеарним средствима. У свету данас постоје 64 града са преко 1,000.00 становника.¹²⁾

Као по иронији материјалног развитка друштва и његовог утицаја на карактер и физиономију савременог рата, најразвијеније земље — које производе и поседују оружје масовног уништавања — претстављају у исто време и најрентабилније циљеве за та иста оружја, баш због концентрације живе силе и производне технике по великим градовима и индустријским центрима. Треба само потсетити на то да главни градови нуклеарних сила имају следећи број станов-

¹¹⁾ Од око 80,000.000 становника Немачка је, на пример, у периоду Другог светског рата успела мобилисати војника: 1941 године — 7,400,000, 1942 — 9,400.000, 1943 — 11,200.000 и 1944 — 12,400.000. (Подаци према »Die deutsche Industrie im Kriege 1939—1945«, издање Duncker und Humblot, Berlin — 1954 године, глава трећа.)

Однос броја војника према броју становника био је до сада највећи у Немачкој, ради тога што је ова земља масовно користила страну радну снагу ради материјалног потхрањивања ратних операција. Иначе, у свим осталим ратујућим земљама овај однос је далеко блажи.

¹²⁾ Савезни завод за статистику: „Статистички календар ФНРЈ за 1958 годину“, Београд — 1958, страна 139.

ника: Њујорк 14,066.000, Лондон 8,270.000, Москва 4,487,000 и Париз 2,850.000.

Стопа прираштаја становништва једне земље даје веома убедљиву слику о томе да ли расте и јача демографски потенцијал или пак опада. Популациони закони и њихове манифестације претстављају, поред осталог барометар виталности сваке нације. Стопа прираштаја у ФНРЈ, на пример, врло је висока. У послератном раздобљу она је износила око 1,6% или око 300.000 становника годишње,¹³⁾ што значи да су демографске могућности Југославије велике. По висини стопе природног прираштаја од 1,6% Југославија се у 1953 години налазила на другом месту међу европским земљама; једино испред ње била је Пољска са годишњим прираштајем од 2,03%. Холандија је заузимала треће место са 1,41%, а затим следе Румунија — 1,22%, Португалија — 1,21%, Бугарска — 1,06% и Норвешка са 1,02% природног прираштаја становништва годишње. Изразито ниске стопе природног прираштаја показале су те године Француска са 0,58% и Аустрија са 0,28%¹⁴⁾. Ови показатељи недвосмислено илуструју одређене конзеквенце демографског фактора у ратном потенцијалу посматраних земаља.

Здравствене прилике и физичка кондиција народа, школске квалификације и степен образовања, животни стандард, апсолутан и релативан удео странаца у земљи и други елементи демографског фактора одлучно утичу на снагу и способност одређене земље у оружаног борби.

Економски фактор. Богатство природних извора у животним намирницама и средствима за рад претставља материјалну основу моћи сваке земље или коалиције држава. Насупрот томе, већа или мања дефицитарност у овој области повећава осетљивост и повредљивост државе у оружаном сукобу. Блокада Велике Британије за време Другог светског рата, која је провођена од стране немачких подморница, између осталог, била је срачуната на то да изазове глад на Острву, с обзиром на чињеницу да ова земља нема довољно ораница, услед специфичног развитка сировинске базе за текстилну индустрију у периоду тзв. индустријске револуције, тако да су непрегледна прострaнства Енглеске, Велса, Шкотске и других покрајина била покривена пашњацима и парковима. Увоз пшенице из Канаде, Аустралије и других земаља био је, међутим, највећим делом елеминисан у доба рата. Отпали су традиционални снабдевачи млеком, бутером и другим прехранбеним производима (Холандија, Белгија и Шведска). У таквој ситуацији Велика Британија се морала оријентисати на проналажење сопствених извора ради ублажавања дефицита на пољопривредном сектору. Пашњаци су претворени у оранице, а производња пољопривредних машина нагло расте у току рата, без обзира

¹³⁾ Др Јаков Сиротковић: „Друштвено планирање у Југославији“, Београд — 1958, страна 66.

¹⁴⁾ United Nations — Statistical Office: »Demographic Yearbook 1955«, New York — 1955, страна XII + 781; 40.

на приоритет производње оружја и муниције. Битка за производњу пшенице постала је исто тако важна као и битка за повећање производње наоружања. У односу на стање пре Другог светског рата, производња трактора се повећала за 2,3 пута, а плугова за 2,5 пута.¹⁵⁾ Велика акција засејавања и обраде некадашњих пашњака и веома познатих паркова била је усмерена на то да се делимично елиминише ова слаба тачка ратног потенцијала Велике Британије у снабдевању житарицама, коју су Немци добро учили.

Економска, па самим тим и војна снага, темељи се данас на подземним металним и неметалним богатствима. Технологија савремених ратних средстава не може се замислити без великих количина угља, гвожђа, челика, нафте, бакра, цинка, калаја, алуминијума, урана и других познатих и мање познатих метала и минерала. Тако, на пример, за производњу 1.000 комада челичних кошуљица граната топа средњег калибра потребно је:¹⁶⁾

Угља — — — — — — —	17 тона
кокса — — — — — — —	6,5 тона
железне руде — — — — — — —	16 тона
креча — — — — — — —	7 тона
лома (старог возжђа) — — — — — — —	6,5 тона
разних примеса — — — — — — —	1 тона
енергије у виду угља — — — — — — —	3,6 тоне
Укупно	57,6 тона.

Ради производње 1.000 комада челичних кошуљица потребно је скоро 58 тона сировина. Међутим, тиме је завршен само један део израде артиљериског зрна. Када се узме у обзир да тежина 1.000 комада ових кошуљица износи свега око 5 тона, то значи да је за њихову производњу утрошена више него 11 пута већа количина основних сировина.

Ради потхрањивања операција у Европи, Савезницима је било потребно пребацити у току 1943—1945 године 48.000.000 тона ратног материјала из САД. Само листа АТС садржала је 300.000 артикала, почевши од опруге па до тенка.¹⁷⁾

Или, на пример, за производњу једног борбеног авиона у САД било је потребно око 2,5 тоне алуминијума, 700 кгр челика, 170 кгр бакра и по 30—35 кгр никла, хрома, молибдена, цинка и магнезијума. Ради финалне израде авиона укупно је било потребно око 46 врста сировина. Када се зна да је само 5 зараћених земаља (САД, Велика Британија, Немачка, СССР и Јапан) произвело у току Другог свет-

¹⁵⁾ »History of the Second World War, Statistical digest of the War«, prepared in the Central Statistical Office, London — 1951 године, страна 158 и 159, тabelle 138 и 139.

¹⁶⁾ Пуковник Миленко Опачић: „Основи индустријске мобилизације“, Београд — 1953 година.

¹⁷⁾ Потпуковник Рандолф Ли: „48.000.000 тона за Ајзенхауера“, издање ВИЗ ЈНА „Војно дело“, Мала војна библиотека, Београд — 1953 година.

ског рата 686.501 авион,¹⁸⁾ онда није тешко створити слику о величини сировинске базе која је била потребна да би се изградило само ово борбено средство.

Индустрија по свом значају у условима савременог рата нашла се у првом плану за непосредно обезбеђење оружаних снага. Рат се води трошењем и уништавањем огромних количина неколико стотина хиљада веома разноврсних убојних и других артикала, који су дело индустријске производње. За опремање и одржавање фиктивне оперативне армије од 1,000.000 војника модерном ратном опремом, потребан је индустријски сектор од 8,160 фабрика и производна армија од преко 8,000.000 радника.¹⁹⁾ Број и капацитет фабрика по гранама или баланским групама ратних производа, а нарочито однос тешке и лаке индустрије, величина војног сектора индустрије (број, врсте и капацитет арсенала, односно творница и завода оружја и муниције, број и капацитет бродоградилшта и др.), број и капацитет фабрика које се планирају ради преоријентације са мирнодопског на ратни асортиман, уходаност технолошког поступка пресађене производње из матичних у изабрана предузећа, итд., пружају веома драгоцене податке за оцену ратних могућности сваке земље. На достигнутом степену развитка нападних борбених средстава није свеједно да ли за важније артикле постоји само једна већа или више мањих фабрика, као и то да ли њихова локација одговара у већој или мањој мери општем карактеру евентуалног будућег рата и основним концепцијама ратних планова националних или коалиционих оружаних снага.

Један од веома значајних показатеља индустријских могућности сваке земље јесте годишњи пораст њене индустријске производње. У годинама после Другог светског рата он је у ФНРЈ просечно износио 9%, а у западно-европским земљама само 3% годишње. У трци са временом индустријски потенцијал неких земаља расте много брже него других, те ранг листа светске производње трпи сталне промене. Тако, на пример, царска Русија се у току Првог светског рата налазила међу последњима у Европи, док се СССР данас налази на другом месту у свету, одмах иза САД, у погледу физичког обима индустријске производње и производње по глави становника. Порастом од 9% годишње Југославија се налази на првом месту у свету на плану релативног пораста, односно индекса индустријске производње. Од 1953 до 1958 године производња у ФНРЈ је повећана за 88%. Други у свету је СССР са 70%, а трећи Јапан са 60%.

Научно-истраживачка основа је у периоду Другог светског рата достигла веома завидно место у ранг-листи елемената ратног потенцијала. Чињеница да у току савременог рата који је дуготрајан

18) Генерал Л. М. Шасен: „Историја Другог светског рата 1939—1945“, издање ВИЗ ЈНА „Војно дело“, Београд — 1955, страна 619.

19) Овај прорачун апстрахује постојање материјалних резерви и помоћ савезника. Он је дат у тзв. чистом облику, тј. као покриће ратних пртребва одговарајућим капацитетима.

долази до квалитативне промене ратног материјала, јер се почетне операције воде једним врстама и типовима наоружања, а завршне сасвим другим, условила је неминовност постојања веома разгранате мреже научно истраживачких установа: лабораторија, института, завода опитних центара и сл. Тзв. техничко изненађење, у условима савременог рата добило је веома значајну улогу. У том погледу кумулативно пуњење, радар, пројектили (V-1 и V-2), авион са реактивним мотором, атомска бомба, и сл., пружају адекватне илустрације. Баснословне суме новчаних средстава, које се данас издвајају и троше у ту сврху (у Француској, на пример, 100 милијарди франака ради производње прве нуклеарне бомбе), недвосмислено показују велик значај научно-истраживачке основе за јачање ратног потенцијала и техничку премоћ уопште.

Осим материјалних предуслова, организације фундаменталног, примењеног и оперативног истраживања, способности научно-истраживачке основе да развија постојеће и благовремено осваја нове моделе и др., сврсисходно подизање техничке интелигенције претставља веома важну компоненту научноистраживачког фактора у ратном потенцијалу. У том смислу нарочито карактеристичне и поучне дискусије вођене су у САД поводом објављивања података о школовању техничких и других стручњака у СССР и обелодањавања резултата у освајању интерпланетарног простора. Том приликом је истакнуто да садашњи начин припремања кадрова у САД није задовољавајући и да не следи потребе које технички прогрес поставља пред формирање профила висококвалификованих кадрова. Масовна база техничке интелигенције претставља у том погледу изванредно значајан показатељ. Она омогућује, између осталог, реализацију врхунских достигнућа ратне технике.

Моторизација оружаних снага условила је пораст значаја саобраћајних услова и могућности, како са гледишта оперативне армије (превоз и концентрација снага, дотур ратног материјала и др.), тако и са гледишта производне армије (превоз сировина, полуфабриката и готових производа). Савремена сувоземна борбена средства, опремљена мотором са унутрашњим сагоревањем (камион, транспортер, тенк и сл.), захтевају одговарајући квалитет и правце протезања путне мреже. Железнички саобраћај, којим се досад обављао највећи део промета, како за време мира тако и у ратним условима, најостеливији је на борбена дејства. За његово одржавање и обезбеђење потребне су знатне снаге и средства па је вероватна претпоставка о релативном опадању његове улоге у условима будућег рата. Осетљивост водених комуникација услед подморничког рата достигла је кулминацију у условима Другог светског рата. Тако је само Велика Британија изгубила 11,799 милиона тона бродовља од 3 септембра 1939 до 30 септембра 1945 године.²⁰⁾ Ваздушни транспорт се нарочито афирмисао у току Другог светског рата, затим у периоду постојања тзв. „Берлинског ваздушног моста“, као и за време рата у Кореји.

²⁰⁾ Statistical Digest of the War, London — 1951.

Његова ефикасност се огледа у брзом савлађивању са знатним теретом великих географских пространстава без спуштања. Међутим, он је зависан од одговарајућих аеродромских уређаја, нарочито тешки авиони — бомбардери и транспортери (писте, хангари, ремонтне радионице, радио-служба, метеоролошка служба, радар и сл.), затим од висококвалитетног горива које је услед неравномерног размештаја природних извора дефицитарно за многе земље и др. Хеликоптерске јединице нашле су данас широку примену у оружаним снагама. Последњи маневри војске САД у области Панамског канала 1958 године, потврдили су да је ово борбено средство масовно и дефинитивно ушло у формацију и наоружање савремених армија.

У потхрањивању операција транспорт има велик значај. Без њега се не би могла замислити реализација крупних оперативно-стратешких замисли. То потврђују и искуства Другог светског рата. Тако, на пример, само на једном од фронтова Совјетске армије у периоду операција од 1 јуна до 21 јула 1944 године доведено је железницом 45.500 вагона разног материјала, док су аутомобилске јединице тог фронта превезле у току 1944 године 56,000.000 тона материјала.

Огромне удаљености, често рачунате у хиљадама километара, које су за време Другог светског рата делиле дубоке позадинске релјеоне од линија фронта, захтевале су и условљавале да се железнички транспорт налази на путу по неколико десетина дана. Превози поморским комуникацијама САД и Велике Британије били су у истом периоду огромни. Увоз Велике Британије од септембра 1939 до априла 1945 године износио је 250 милиона тона, а извоз — од јануара 1940 до децембра 1945 године — 80 милиона тона. Спољнотрговинска размена САД била је још већа, пошто су од децембра 1941 до септембра 1945 године извезле 272 милиона тона, а увезле — 110 милиона тона. Ради извршења ових привредних превозења препловило је преко Атлантског океана 75.000 трговачких бродова, што месечно износи преко 1.000 бродова. Додамо ли овој цифри тзв. оперативни транспорт, који је само у периоду 1943—1945 године износио 48,000.000 тона, тада ће се добити грандиозна слика деликатне улоге транспорта у рату.

И на основу финансиских показатеља могу се вршити поређења ратног потенцијала разних земаља. Величина друштвеног богатства, друштвеног производа и народног дохотка одражава привредну моћ нације, стање платног биланса карактерише степен зависности националне привреде од спољних извора, годишњи предрачун расхода оружаних снага илуструје степен војних ефектива,²¹⁾ а волумен новчаног оптицаја одражава интензитет и обим робног промета. У ратним условима расте значај девиза и златне резерве ради међународних финансиских трансакција неопходних за успешно вођење рата.

²¹⁾ Према изјави совјетског премијера Хрушчова приликом посете Сједињеним Америчким Државама септембра 1959 године, САД данас троше на наоружање око 40 милијарди долара годишње, док је у ту исту сврху СССР одвајао 25 милијарди долара током протеклих година.

Пољопривреда сачињава веома значајан фактор ратног потенцијала, како због сировина које пружа индустрији, тако и због артикала исхране за становништво и армију. Врсте, количина и географски размештај култура престављају значајне показатеље у том смислу. Принос по хектару и по глави становника омогућује доношење одговарајућих закључака ради процене економских могућности земље.

У ратним условима проблем снабдевања животним намирницама оружаних снага и становништва, као и тешкоће у производњи услед недостатка пољопривредних сировина за индустрију — кад пољопривредни сектор губи физиолошки најспособнију радну снагу услед војне мобилизације, кад се смањује употреба вештачких ђубрива и пољопривредних машина — веома је тежак и компликован. Свака земља га решава зависно од конкретне ситуације. Највеће тешкоће, међутим, наступају у оним државама, чији је биланс животних намирница већ у предратним годинама негативан. У таквој ситуацији налазила се Велика Британија за време Другог светског рата, кад је и поред пораста производње животних намирница за неколико десетина процената у доба рата, морала са удаљених прекоморских тржишта (Канада, САД и др.) увозити преко 50% неопходних прехранбених артикала, и то у условима жестоког подморничког напада од стране Немачке. Веома је интересантно проучити како је СССР у условима Отаџбинског рата успео прехранити целокупно своје становништво и поред тога што се под немачком окупацијом налазило око 50% обрадивих површина (путем залиха, проширења сетвених површина на Истоку, механизацијом и интензификацијом пољопривредне производње и сл.).

Материјалне резерве претстављају веома важну компоненту припрема привреде за рат. За израду одржавање и опслуживање савремена борбених средстава траже се огромне количине разноврсног материјала које ниједна земља не може у потпуности обезбедити сопственом производњом, јер често не располаже одговарајућим изворима сировина. У том погледу материјалне резерве стратеских и критичних материјала, артикала исхране и осталих готових производа, треба да ублаже проблем дефицитарности, елиминишући једну од слабих тачака ратног потенцијала одређене земље или коалиције држава. Припремајући се за Други светски рат, Немачка је прикупљала огромне количине стратеских резерви приоритетних ратних артикала и материјала, као што су авионски бензин, гориво за аутомобиле и тенкове, природни каучук, железна руда, алуминијум, магнезијум, бакар, молибден, кобалт, итд. Нагомилане залихе до краја 1939 године могле су осигурати ратне потребе за више месеци (каучук — 2, алуминијум — 19, кобалт — 30 месеци.²²⁾ Такве залихе сировина и полуфабриката (у 1943 години нагомилане су сировине у вредности 7,5 милијарди РМ, а полуфабриката за 12 милијарди РМ, што

²²⁾ „Успеси Немачке“, на руском, Москва — 1956 године, страна 27, табела 4.

је обезбеђивало производњу за 8—10 месеци) омогућиле су Немачкој да одржи релативно стабилан ниво производње чак и у најтежем периоду, на прелазу из 1944 у 1945 годину.

Захваљујући оцени карактера и физиономије будућег рата (веома неповољни услови за производњу) дошло је до еволуције у општој политици материјалних залиха и резерви. Док је у ранијим ратовима тежиште било на обезбеђењу сировина и материјала, у савременим условима унутрашња структура резерви помера се у корист финалних артикала.

Обим и структура спољне трговине пружају такође веома интересантне показатеље ради процене ратног потенцијала. Листа увозних артикала јасно показује степен дефицитарности и критичности појединих сировина, материјала и готових производа за одређену земљу. Анализа по земљама из којих се увози илуструје зависност националне привреде од размене са другим земљама.

Економску помоћ евентуалних савезника треба сматрати, у основи, другоразредним елементом националног ратног потенцијала, јер су то инострана средства, мада у извесним случајевима, она може одиграти значајну, чак прворазредну улогу. Поседовање колонија, доминиона и окупираних подручја претставља такође елемент другог реда, иако не треба потценити корист коју су, на пример, Немци имали од окупираних земаља Европе у току Другог светског рата, јер су у питању богатства чија је сума била двоструко већа од предратног годишњег националног дохотка Немачке. Само на територији Француске, Чехословачке и Белгије за Немачку су радиле 44 фабрике авиона, 17 завода и фабрика за производњу мотора, као и многе друге фабрике за производњу тенкова и другог материјала. Међу њима су посебно место заузимали високоразвијени и специјализовани капацитети за ратне испоруке, као што су Рено, Шнајдер, Шкода и ФН. Шкодини заводи могли су снабдевати око 45 немачких дивизија свим потребним убојним материјалом. У Француској је у прве две године рата произведено за Немачку око 5.000 локомотива, 250.000 вагона и 1,200.000 аутомобила.²³⁾ Ратна производња Канаде такође је утицала на повећање ратног потенцијала Велике Британије у току Другог светског рата.

Проширена друштвена репродукција и њене последице у области базе и надградње претстављају основни извор ратног потенцијала сваке земље.

Географски фактор. Географски положај земље, клима, топографски склоп земљишта и величина државе троструко се одражавају на ратни потенцијал. Прво, ови елементи условљавају привредан развој земље, њену економску структуру и животне услове становништва. Поднебље нарочито утиче на врсте култура пољопривредне производње, затим на саобраћај и везе а до извесног степена и на индустриску производњу. За ратни потенцијал су од нарочитог

²³⁾ Сборник материјалов по историји военог искуства Великой Отечественной Войни, том IV, страна 370.

значаја насељене или обрадиве површине или, пак, оне територије на којима се налазе извори метала и минерала, јер ти делови државне територије активно учествују у националној производњи. Друго, географски фактори испољавају свој утицај у ратним условима и на тај начин што пружају извесне погодности: простор утиче на време трајања и интензитет противничког удара, савлађивање простора од стране непријатеља јавља се као облик изнуравања његових трупа и сл., односно отежавају ситуацију у погледу одржавања саобраћаја и веза са осталим светом, успоравају трговину, снабдевање, промет људи и материјала уопште. Треће, географски фактори условљавају организацију и опрему оружане силе. Природно је да континенталне земље неће имати ратну морнарицу као вид оружане снаге. С друге стране, организација и формација јединица, например, у шумовитој Финској биће сасвим другојачија од јединица у некој другој земљи западне Европе која је веома проходна и испресецана многобројним комуникацијама. Шумовити, брдовити или мочварни терени захтевају наоружање прилагођено карактеру таквог земљишта. Крас или пустињски песак такође условљавају сасвим другојачије наоружање и опрему од оних који се нормално употребљавају на зиратном земљишту.

Географски положај једне земље или неког доминантног чворишта нема увек исту важност. Његова вредност и значај често се мењају, нарочито зависно од напретка науке и технике, као и датих околности међународне војно-политичке ситуације. Тако, например, прокопавања Панамског и Суецког канала повећало је стратегиску важност Панама и Египта. Или, елиминисање британске војне базе у Суецу, утицало је на пораст значаја Кипра, нарочито због близине петролејских извора на Блиском и Средњем Истоку који обезбеђују највећи део потреба западне Европе у погонском гориву. Океанске удаљености, које су у Другом, а нарочито у Првом светском рату, биле елемент сигурности и животни фактор САД, изгубиле су много од своје вредности у епохи интерконтиненталних ракета итд.

Клима утиче на здравствено стање, физичку кондицију и физиолошку конституцију народа.²⁴⁾ Осим тога, она претставља важан чинилац у пољопривредној производњи. Клима и метеоролошки услови су веома значајни у рату, јер од њих зависи исхрана, одећа, обућа, врсте наоружања, често почетак операција и интензитет њиховог дејства, па самим тим и морал трупа. Многе операције, па чак и ратове у целини, посредно је одлучило дејство фактора климе и метеоролошких услова. У Наполеоновом походу на Русију 1812 године Руси су мајсторски искористили значајно дејство економских (концепција попаљене и напуштене земље) и географских фактора (мразеви и зима). За стратегиско решење рата најмање су деловали чисто војни фак-

²⁴⁾ Физичка кондиција условљава специфична конструктивна решења приликом планирања и израде врста и типова наоружања и опреме. Становник европског поднебља просечно је виши од становника азиског поднебља, што такође има утицаја као фактор који отежава унификацију и типизацију производне и ратне технике.

тори.²⁵⁾ У току Другог светског рата повољне метеоролошке прилике знатно су олакшале успехе које је Хитлер постигао 1939 и 1940 године, док је прерано настала руска зима 1941 године утицала да не реализује у пуној мери своје оперативне планове. Захваљујући облачном времену, један град у Јапану — чије се име и данас држи у тајности — остао је 9 августа 1945 године поштеђен од атомске бомбе, али је зато настрадао Нагасаки, над ким је било мање облака, јер је тако било могућно непосредно уочити ефект ове експлозије од стране оружаных снага САД.

Географски фактори скоро увек делују у корист браниоца, јер нападач (освајач, агресор) треба да се прилагођава у физиолошком и техничком погледу. Велик број војника италијанског експедиционог корпуса у Африци, на пример, разболео се од ТБЦ плућа у периоду 1935—1942 године услед велике амплитуде дневне и ноћне температуре. Немци су на својим авионима, које су употребљавали на фронту у Африци, морали конструисати специјалне оклопе за моторе како би их штитили од продирања веома ситних и густих честица песка.

Географски фактор као простор одиграо је значајну улогу на руском фронту у периоду 1941—1943 године, јер су се немачке армије биле сувише удаљиле од својих база, а совјетске комуникације нису одговарале саобраћајним средствима нацистичке ратне машине (друмови без камене подлоге, шири распон трачница на железничким комуникацијама и др.). Техника је била дошла у диспропорцију са освојеним простором; она није могла да га савлада у транспортном смислу.

Топографски склоп земљишта олакшава или отежава развијање непријатељских снага и могућност активне одбране на граници или у дубини државне територије.

Географски фактори заузимају значајно место у ратном потенцијалу сваке земље. Они могу бити фактори снаге, али исто тако (истина ређе) и узрочници слабих тачака ратних могућности. При стварању основних концепција ратне доктрине мора се водити рачуна, између осталог, и о тим факторима и елементима ратног потенцијала нације или коалиције.

Војни фактори. Полазни елемент за процену војних фактора ратног потенцијала сваке земље претставља број и квалитет јединица које могу одмах ступити у дејство. Оне претстављају основну снагу у мирнодопском периоду и окосницу оружаных снага нације у периоду мобилизације и рата. У првим, најкритичнијим данима рата, те јединице треба да приме на себе паралисање почетних, најжешћих удара противника.

Међутим, мирнодопски контингент војске ни једне државе на свету, без обзира на степен њеног друштвеног богатства и висину националног дохотка, не може примити на себе целокупно вођење савременог рата, који захтева максимално и тотално ангажовање живе силе

²⁵⁾ Детаљније о томе: Франц Меринг „Огледи из историје ратне вештине“, издање ВИЗ ЈНА „Војно дело“, Београд — 1955 година, страна 204—205.

и материјалних средстава. Ради тога, величина и обученост резерви у људству претставља другу важну компоненту оперативне армије. Ради што бржег и квалитетнијег формирања јединица и установа армије у датом тренутку, веома је значајно сврсисходно деловање инструмената војне и морално-политичке мобилизације. Савремена државна мобилизација уопште, а војна посебно, претставља битку за време и од квалитета њених инструмената зависи даљи ток, па чак и исход рата.²⁶⁾ Данашњи услови диктирају извршење мобилизације у најкраћем могућном року, с обзиром на изненадност почетка рата, динамику и интензитет операција и др. Основни задатак мобилизације јесте да свако лице и свако средство што пре стигне на своје право, унапред одређено место. Предуслов за то је дуготрајан, стрпљив и студиозан рад за време мира.

Квалитет и квантитет наоружања и технике не може се посматрати издвојено, већ у склопу са нивоом војне науке и ратне вештине. Француска и Чехословачка су пред Други светски рат располагале наоружањем чији је квалитет био приближан немачком, али су неубичајено брзо изгубиле рат услед подбацивања многих других фактора ратног потенцијала. Штавише, Француска је имала више тенкова од Немачке, али су они били погрешно употребљени, тако да се није постигао максимално могућан ефект. Насупрот томе Немци су, примењујући пробој масовним тенковским и оклопним јединицама, уз снажну подршку ваздухопловства, нарочито у првој трећини рата (1939—1941), постигли значајне војне успехе.

У рату најчешће побеђује онај противник који, поред осталог, на квалитативан начин успе да буде нов (у тактичко-оперативном или у техничком погледу). Многе битке у прошлости одлучили су дужина копља, домет стреле, пушке или топа, односно бржа примена савршенијих борбених средстава у масовним размерама. Или на пример, мерљивим факторима немачког ратног потенцијала (број војника и квалитет наоружања) и концепцији муњевитог рата, НОВ и ПОЈ су супроставили у периоду 1941—1945 године немерљиве али исто тако значајне факторе: специфичну ратну доктрину дуготрајног, изнуравајућег, партизанског рата, чију су основу претстављали, пре свега, морално-политички фактори. Насупрот крутим принципима пруске војне школе да се заузимањем државног тежишта и окупацијом земље рат завршава, чијег је достојног следбеника претстављала нацистичка војна мисао, стајали су праведност рата, циљеви, руководећа улога КПЈ и неукротива енергија пробуђених народа Југославије богатих устаничким традицијама, чији се стваралачки гениј манифестовао смелим и необичним акцијама, борбеним подухватима чије су невидљиве и неухватљиве нити биле између маште и стварности.

²⁶⁾ У овом другом случају војна мобилизација се не посматра само као организациско-технички, већ и као морално-политички проблем свеукупног активирања становништва у оружаног борби против непријатеља.

Волумен мирнодопских резерви ратног материјала мора стајати у одређеној сразмери са планираним обимом оружаних снага у претпостављеним условима. У првим недељама рата 1914 године, Русија је успела да мобилише 20 милиона војника. Међутим, овој импозантној цифри живе силе није могао бити придодат одговарајући еквивалент оружја, муниције, и другог ратног материјала, па је и то, поред осталог, био један од разлога за познати ток операција на Источном фронту у току Првог светског рата.

Материјална припрема могућности или фиксiranог бојишта, број војних база и њихов географски размештај такође јачају ратни потенцијал нације или коалиције. У савременим условима велик значај имају контролни, осматрачки и прислушни центри који електронским путем упозоравају на опасност првог, вероватно најтежег удара. Рат је у толикој мери постао лабораториско-индустриско-научан позив да су његове основне јединице мере за време постале часови и минути, чак и у стратешким, а не само у оперативно-тактичким размерама.

Војна идеологија, ниво војне науке и ратне вештине, способност руководећег кадра армије у овлађивању искуствима савремених ратова, могућност правилне оцене карактера и физиономије будућег рата и др. — све су то војни фактори ратног потенцијала земље.

Фактор време. Време, које одређеној земљи стоји на располагању ради потпуног или делимичног развијања њених условних снага, претставља веома значајну компоненту ратног потенцијала. Између објективних могућности (потенцијал) и објективне стварности (ефективи) делује фактор време, чији је значај уочен давно пре Другог светског рата кад је овај проблем постао примаран чинилац, који више није било могућно потиснути у други план, нарочито с обзиром на изненадност почетка рата и интензитет савремених борбених дејстава.

Разматрајући овај проблем, некадашњи шеф америчког генералштаба, Ц. П. Самерол (Ch. P. Summerol), у говору одржаном у Војној индустриској школи²⁷⁾ изјаснио се на следећи начин:

„Реч је о скраћивању времена потребног да се производња јако и успешно ухода. Ако ви то време можете скратити за 30 дана, тиме ће се оперативна армија повећати за 300.000 људи. То је толико као кад бисте команданту будуће војске дали појачање од 15 дивизија. То питање можете посматрати и с друге стране: ако сте ви пропустили да производни период скратите за 30 дана, мада је скраћивање било могућно, онда је ваш пропуст једнак губитку 15 дивизија“.

Да би своје економске и друге могућности претворила у ратне ефективе, Америци је у периоду Другог светског рата било потребно око две године (1940—1942). САД је у том погледу олакшала океанска удаљеност од својих противника — Немачке и Јапана, јер је војни сектор индустрије 1940 године износио само: 6 арсенала наоружања и опреме КоВ, 1 фабрика морнарских топова и 5 бродоградилница

27) Часопис »Army Ordnance«, јул/август 1927 године, страна 8.

ратне морнарице.²⁸⁾ У току Другог светског рата, међутим, подигнуте су 444 резервне фабрике војног сектора индустрије,²⁹⁾ што значи да се исти за четири године (1941—1945) повећао 37 пута, што претставља јединствену појаву у ратној привреди зараћених земаља не само у периоду Другог светског рата, већ у историји ратова уопште. Ниједна држава није тако неспремна ушла у рат 1939—1945 године, али исто тако у то доба ниједна земља није располагала таквим индустријским могућностима за производњу ратног материјала као САД.

Општи услови, физиономија и карактеристика савременог рата: изненадност почетног напада, велика динамика, снажан интензитет и огромно територијално простирање ратних операција, заоштравају овај проблем до максималних граница, јер се време којим ће располагати нападнута земља (жртва агресије) смањује. У том смислу извесне функције и предности фактора време, којима се обилно користи агресор, морају се у мирољубивој земљи благовремено у периоду мира, компензирати квалитативним мерама припрема.

Морално-политички фактор. У ратовима вођеним у епохама које доносе промену војничког материјала (Француска револуција, Октобарска револуција, Народноослободилачки рат Југославије и др.), морално-политички фактори заузимају доминантно место у ратном потенцијалу посматране земље. Развезивање старих друштвено-економских супротности испољава се у веома снажном ентузијазму борачког и руководећег састава у борби за идеале сутрашњице или одбрану постојећих тековина, који је толико овладао њима да претставља материјалну снагу неизмерне вредности. То је тренутак кад фактор живе силе достиже кулминациску тачку. У таквим условима морају затајити све теорије засноване на позитивним количинама (обим оружаних снага противника, његов индустријски потенцијал, наоружање, снабдевање и сл.), и подбацити сви прорачуни ратног потенцијала који су засновани искључиво или претежно на њима. Довољно је у том погледу узети само један пример из наше Народне револуције. У Петој непријатељској офанзиви је 19.000 изгладнелих, слабо одевених и недовољно наоружаних бораца НОВ однело моралну победу над 120.000 до зуба наоружаних, ситих и одлично опремљених противничких војника. Изузев морално-политичких, скоро сви мерљиви фактори били су на страни непријатеља. Висока свест борачког и руководећег састава НОВ и ПОЈ и стваралачка енергија маса, коју развијају само револуционарне епохе, битно су утицали на стратегиско решење овог и многих других ратова.

„Операцију Суец“ из новембра 1956 године одлучили су пре свега политички фактори. Једна далеко надмоћнија сила у чисто војном погледу морала се повући пред компактним јединством народа

²⁸⁾ Burnham Finney: »Arsenal of democracy«, New York — Whitlery House — London, Mc Graw — Hill book Company Inc., 1941 година.

²⁹⁾ George A. Lincoln: »Economics of National Security«, Prentice Hall, Inc., New York — 1954 година.

спремног да по сваку цену брани своју тешко стечену слободу, пред притиском међународног јавног мњења и пред одлуком Организације Уједињених Нација.

Почевши од Француске револуције, кад су први пут дошли до снажног изражаја, преко Првог и Другог светског рата, па све до последњих збивања савременог света, морално-политички фактори перманентно заузимају све значајније место у ратном потенцијалу појединих а нарочито оних земаља које проналазе специфичне путеве активирања фактора и елемената свог ратног потенцијала ради успешног одупирања евентуалном противнику супериорнијем у броју војника и квалитету ратне технике.

Треба истаћи да карактеру и физиономији евентуалног будућег рата и нехотице погодују системи децентрализованог управљања у мирнодопском периоду, који се примењује у појединим земљама савременог света, за разлику од Другог светског рата, кад су централистичке тенденције претстављале једино могућан метод управљања и руковођења ратом у целини.

Морално-политички фактори произилазе из карактера друштвено-економског уређења, историских традиција и обичаја нације. Спремност народа и армије да подрже све мере државне власти и њихова способност да у току дужег периода подносе сурове захтеве тоталног рата до потпуне победе над непријатељем одлучно утичу на ток и решење ратног сукоба. Гигантске напоре СССР у доба Отацбинског рата могла је да организује и натчовечанске жртве да поднесе само земља са социјалистичким друштвеним уређењем. Да је на место Совјетског Савеза стајала било која капиталистичка земља, она би, чак и према западним ауторима, у току Другог светског рата сигурно била поражена. Праведност ослободилачког рата народа Алжира условљава висок морал бораца и њихову веру да ће рат добити и поред тога што је квантитативан однос снага око 6 : 1 у корист Француза, упоређујући бројно стање обострано ангажованих војника (800.000 : 130.000).

Евентуално занемаривање морално-политичких фактора или њихово потискивање у други план, значило би веома озбиљну грешку, јер они у савременим условима заузимају истакнуто, а у земљама у којима је дошло до буђења националне и класне свести чак доминантно место у ратном потенцијалу.

Међусобна поређења ратних потенцијала разних земаља или коалиција држава су веома компликован, а често и незахвалан посао. Ово пре свега стога што ратни потенцијал претставља укупност мерљивих и немерљивих фактора. С друге стране, значај и вредност појединих фактора или елемената нису исти у свим земљама. Свака земље ће на различит начин и у неједнаком степену активирати поједине факторе и елементе свог ратног потенцијала у оружаном сукобу,

зависно од низа датих околности. Изразито математичка поређења ратних потенцијала Истока и Запада, која се често срећу у иностраној стручној литератури, претстављају јалов посао и фикцију своје врсте, вулгарно-материјалистичко прилажење овом проблему. Приликом евентуалних поређења различитих ратних потенцијала морају се комплексно и дијалектички захватити сви фактори и елементи да би се дошло до приближно реалне претставе. Дефинитиван резултат у том погледу није могућан. Никаким рачунским операцијама нити статистичким и другим методама не може се „израчунати“ нити „предвидети“ евентуалан будући победник, између осталог, баш зато што „апсолутно такозвано математичко, не налази чврсту основицу нигде у проценама ратне вештине“ (Клаузевиц), што ратовање претставља чудан и ћудљив резултат двеју дијаметрално супротних компонента: деловања по једном унапред утврђеном плану и супротстављању низа непредвидљивих, често наоко неважних детаља или фактора, али који могу изменити ток операција и одлучно утицати на стратешко решење рата у целини. Која ће од њих превагу у конкретном случају, то се може дефинитивно и непобитно утврдити само историском анализом после одиграног ратног чина.

Ратни потенцијал и ратна доктрина су међусобно повезани и узајамно условљени. Достигнут степен развика ратног потенцијала условљава основне концепције ратне доктрине. Ратна доктрина се може кретати само у оквирима датог ратног потенцијала. С друге стране, ратна доктрина претставља највиши теоретски израз аналитичког уопштавања норми и принципа активирања фактора и елемената ратног потенцијала. Ратна доктрина осветљава методологију употребе и дејства основних фактора ратног потенцијала у могућном ратном сукобу, у складу са оценом карактера и физиономије савременог рата. Ратна доктрина дејствује на ратни потенцијал сопствене земље или коалиције држава благовременим откривањем и елиминасањем његових слабих тачака, као и максималним развијањем елемената који обезбеђују убојну моћ. У том погледу ратни потенцијал и ратна доктрина се налазе, у извесном смислу, у односу базе и надградње, утичући једно на друго, с тим да је дејство потенцијала на доктрину примарно, а доктрине на потенцијал секундарно.

Ратна доктрина је основна, полазна платформа војне надградње. У њој су формулисани и фиксирани извори и начин употребе фактора и елемената ратног потенцијала у евентуалном ратном сукобу.

Ратна доктрина је највиши и најсавременији израз војне мисли одређене земље или коалиције држава, на достигнутом степену развика материјалне базе и адекватних друштвених односа, аналитичко-директиван путоказ активирања ратног потенцијала у могућним ратним условима. Она у пуној мери одража домет, снагу и способност земље у одређеном историском периоду.

Основни проблем савремене ратне вештине састоји се у правилном избору фактора, откривању метода и одређивању интензитета употребе одабраних фактора и елемената ратног потенцијала у

оружаном сукобу. Синхронизацију њиховог деловања утврђује и регулише такав инструмент као што је ратни план. Међусобна повезаност и узајамна условљеност демографских, економских, географских, војних, темпоралних и морално-политичких фактора чини савремен рат изванредно сложеним и компликованим процесом, чије руковођење изискује интеграцију најразноврснијих и најразличитијих надлежности на свим нивоима државне управе. Благовремено сагледавање ратних потреба и могућност њиховог задовољавања у државним и регионалним размерама, омогућује активирање постојећих фактора и елемената ратног потенцијала у изванредним ситуацијама од стране органа који буду практично у могућности да их усмеравају према искрслном ратном циљу.
